ԱՊԾԵՐՈՆԵԱՆ ԹԵՐԱԿՂԶԻՆ

եւ

ՌՈՒՍԱՑ ՆԱՒԹԸ

ԳԱԼՈՒՍՏ ԿԻԼԻՊԵՆԿԵԱՆԻ

(Շարունակութիւն և վերջ [1])

Մենք ջանացինք կարելիին չափ ճիշտ գաղափար տալ Ապշերոնեան թերակղզում գործադրուող նաւթային շահագործութեան մասին. բայց քանի որ այդ կատարելագործութիւնները միայն երէկուանից են, մենք այժմ անցնենք նաւթային գործի զարգացմանը, այն կառավարչական սիստեմներին, որոնք դանդաղացրել են կամ խրախուսել են լառաջդիմութիւնը, այն յաղթութիւններին, որ տարել են ինտելիգէնտ գործարանատէրերը աւանդութեան և ամերիկական մրցման վերայ և, վերջապէս, այն խոչընդոտների վերայ, որոնք խանգարում էին Անդրկովկասեան նաւթի շահագործութեան ընդարձակուելուն.

Սկզբում, մեր դարու միջերքում, նաւթային գործը ոչ մի կարեորութիւն չէր ներկայացնում, ու այն էլ շատ պատճառներով՝ նախ որ կառավարութիւնը, մոնոպոլ ստեղծելով՝ թուլացնում էր գործարանական ջանքերը. երկրորդ՝ հաղորդակցութեան ճանապարհներ չը կային, որովհետև քարաւանները միայն փոքր քանակութեամբ էին փոխադրում Բաքուից Վլադիկաւկազ. Նաւթը սակաւ էր և թանկ, և Ռուսաստանում Տրանսիլւանիայի (ամերիկական) կերոսինն էր գործածւում. կամաց-կամաց գործիքները կատարելագործեցին, արդիւնաբերութիւնը աճեց և այժմեայ բարդաւաճման առաջին հիմունքները տուեցին 1872 թւականի հրամանով,

---

[1]) Տե՛ս «Մուրճ» № 7—8, 9 և 10.

որը վերացրեց մոնոպոլը (մենավաճառութիւն)։ Երկրորդ շրջանում (1872—1877), տէրութիւնը վերապահեց մարկայի իրաւունքը, իսկ 1877-ից այդ էլ վերացրեց։ Գործարանական ազատութեան առեն մի նոր քայլին համապատասխանեց արդիւնաբերութեան կրկնապատկումը՝ գործիքների կատարելագործութեան և ճանապարհների չատացնելու պատճառով և միևնոյն ժամանակ ամերիկական կերոսինը, մաքսի պատճառով թանկանալով՝ անհետանում էր ռուսական շուկաներից։ Եթէ աւելցնենք որ մի յանձնաժողով է կազմած կայսեր հրամանով, նաւթի գործը կատարելագործելու միջոցներ որոնելու համար, դորանով մենք մի քանի խօսքերով ամփոփած կը լինենք այդ այնքան նոր, բայց և այնքան բեղմնաւոր գործի պարզ և կարճ պատմութիւնը։

Մոնոպոլի ամբողջ շրջանի ընթացքում, նաւթի արտահանութիւնը Բաքուից չնչին է եղել, նոյն իսկ Ռուսաստան. դեռ 1871 թւին 2,100,000 փութ կերոսինից, որ գործ է ածել Ռուսաստանը, 1,720,000 փութ բերել է Ամերիկայից, և միայն 380,000 փութ Բաքուից, 1876-ին՝ 13 միլիոնից 6 միլիոնը եկել է Բաքուից։ Եւ դեռ մինչ 1878 թւականը Բաքուից միայն ջրով կարելի էր փոխադրել, այսինքն միայն ամառը, քանի որ բոլոր ռուսական գետերը ձմեռը սառչում են։

Ահա, իբր դոկումենտ, Ապշերոնից արտահանուած հում կամ զտած նաւթի քանակութիւնը 1840-ից մինչ 1871 թւականը.

մոնոպոլի ժամանակ			մոնոպոլը վերջացնելուց յետոյ		
	հում նաւթ.			հում նաւթ	զտած նաւթ.
1840	3,500 թոն.		1872	»	16,400
1845	3,500	»	1873	65,000 թոն.	»
1847	3,400	»	1876	195,000 »	55,000
1850	3,500	»	1880	400,000 »	150,000
1860	5,000	»	1883	800,000 »	206,000
1865	8,000	»	1888	2,500,000 »	800,000
1870	27,000	»	1889	2,780,000 »	900,000
1871	24,000	»	1890	3.000,000 »	1,000,000

Մի թոնը հաշուած 60 փութ.

Մոնոպոլը, որ տրուած էր Միրզոյեան եղբայրներին, տէրութեանը բերում էր 250 մինչ 300 հազար ֆրանկ, որը չնչին էր համեմատած նաւթային գործին տրուած վնասի հետ։ Ասացինք որ 1872 ին մոնոպոլը վերացւեց և արդիւնաբերութիւնը իսկոյն կրկնապատկւեց։ Բայց այդ միջոցը իւր բոլոր պտուղները չէր ցոյց տալ եթէ միայն Նոբէլի ընտանիքը չը գար Բաքւում հաստատւելու համար։ Առանց որ մենք ստիպւած կարծենք մեզ մի քանի գլուխ նւիրելու այդ շատ նշանաւոր մարդկանց կենսագրութեանը՝ Ռոբերտ, Լուդւիգ, Ալֆրէդ, Էմանուէլ Նոբէլներին, մենք այնու ամենայ-

նիւ չենք կարող մի քանի խօսք չասել թէ ինչ մեծ ծառայութիւն են նոքա մատուցել նաւթային գործին. նոքա ոչ միայն Բաքուի ամենահռչակաւոր զտողներն են, նոքա նաև ամենախելօքն են, ամենապատրաստը ընդունելու և յաճախ ամենասրամիտը՝ հնարելու ամեն տեսակ կատարելագործութիւններ. այնպէս որ փոխանակ բաժանելու երեք պերիօդների՝ մոնոպոլի, մարկային վճարի և ազատ շահագործութեան, երբեմն բաժանում են այսպէս՝ շրջանը մինչև Նոբէլ եղբայրները, 2) Նոբելեան շրջան, որ սկսւում է Ռոբէրտ Նոբէլի հաստատուելովը Բաքւում, 1875-ին։ Էմանուէլ Նոբէլը, հայրը, հնարեց տորպիլեօրները. Լուդւիգ և Ռոբէրտ Նոբէլ ինժեներները, որոնք Նևայի նաւագործարաններում հռչակւել էին, դեռ Բաքու չեկած՝ ահագին հարստութիւն էին դիզել. վերջապէս Ալֆրէդ Նոբէլը ամբողջ աշխարհից ճանաչւած է որպէս դինամիտի (ուժանակ) հնարող (Nobels Explosive)։ Լուդւիգ և Ռոբէրտ եղբայրներն են որ հիմնեցին Բաքւում այնքան հռչակւած Նոբէլ եղբայրների տունը։

Նախ որ Նոբէլներից առաջ Բալախանից նաւթը գալիս էր Բաքու տակառների մէջ որ տանւում էին կառքերով կամ տարօրինակ սայլերի վերայ։ Այդ նստում էր տարեկան 4 միլիոնից աւելի։ Նոբէլ եղբայրները առաջարկեցին իրանց կոնկուրէնտներին կառուցանել այժմեայ սիստէմը. նոքա մերժեցին. այն ժամանակ Նոբէլները վճռեցին իրանց հաշւով այդ շինել, որը շատ լաւ յաջողւեց. ճխլւելով Նոբէլների մրցումով՝ հակառակորդները ստիպւեցին նոյնպէս խողովակներ դնել։ Խողովակները 3—12 սանտիմէտր տրամագիծ ունին և թեքւած են, այնպէս որ նաւթը ինքն իրան լցնում է Բալախանից Բաքու. ըստ հարկին՝ կարելի է գործածել շոգէ ջրհաններ։ Հասկանալի է որ այդ ժամանակից ի վեր արդիւնաբերութիւնը չափազանց արագութեամբ աւելացաւ. դա էր առաւելութիւնը, բայց դա միևնոյն ժամանակ նաև մի չարիք կը լինէր, եթէ միայն տրանսպորտի միջոցները նոյնը մնային, որովհետև Աստրախան գնացող նաւերը ողորմելի էին։ Նոբէլ եղբայրները առաջարկեցին Կասպեան և Վոլգայի այլ և այլ ընկերութիւններին երկար ժամանակամիջոցով պայմանագրութիւններ ցիստերն-նաւեր (tank steamers) շինելու համար, որոնք պէտք է ուղղակի ընդունէին հեղուկը առանց տակառների միջնորդութեան։ Այստեղ էլ Նոբէլները հանդիպեցին ռուտինին և չկամութեան և դորանից զզւած՝ իրանք իրանց արհեստանոցներում Պետերբուրգում շինել սկսեցին ցիստէրն-նաւեր իրանց կերոսինը տեղափոխելու համար։ Այդ նաւերը դիպչում են գործարանի շեմին, և խողովակներով նոցա մի քանի րոպէում լցնում են. Աստրախանում նոցա նոյնքան արագ վայր են բերում և նոյն ձևով լցնում վագոն—ամբարները, որոնց նոյնպէս Նոբէլների տունն է շինել. աւելի փոքր նաւերը կատարում են Վոլգայի գետային ծառայութիւնը։ Կասպից ծովի նաւերը, 90 մէտր երկարութեամբ և 8 մէտր լայնութեամբ, կարող են տանել մօտ 1000 թոն կերոսին (թոնը 60 փութ)։ այժմ շինում են նաև

1500 թոն տանող նաւեր Սև ծովի համար։ Ցիստէրն-վագոնները տանում են մի տասնեակ թոն։ Միւս գործարանատէրերը հետևեցին Նոբէլ եղբայրներին, և այժմ մի քանի ցիստէրն—նաւեր շրջում են Բաքուի, Աստրախանի և Պարսկաստանի միջերքում և մի քանի հազար ցիստէրն-վագոններ՝ Ռուսաստանում և Կովկասում։ Այսպիսով վերացաւ նաւթի կուտակելու ամեն վտանգ, և երբ Բաթումի երկաթուղու գիծը բացւեց՝ սա շատ օգտաւէտ եղաւ, թէն նա այլ ևս անհրաժեշտ չէր։

Բայց և այնպէս Բաքուում եղան մի քանի ծանր կրիզիսներ տնտեսական և ֆինանսական, գլխաւորապէս լառաջացած նորանից, որ բաւականաչափ արագ չէր արտահանւում արտադրած նաւթը։ Դորա համար է որ առաջարկւեց Բաքուի և Բաթումի մէջ անցկացնել նաւթանցք, ինչպէս այդ կայ Բալախանի և Բաքուի մէջ։ Ծախքը հաշւում են 60 միլիոն ֆրանկ 900 վերստի համար։ Բայց այդ առաջարկը գեռ իրագործման շրջանը չի մտած։

Ռուսաստանի գետերի սառչելուց լառաջացող անլարմարութիւնները վերացնելու համար, Նոբէլ եղբայրները և ուրիշ լտողներ ահագին բեռներուարներ են կառուցել Ռուսաստանի ղանաղան կէտերում։ Յարիցինում Վոլգայի վերայ, որը վերջնակէտն է ռուսաց երկաթուղիների. Օրեօլում, ուր բեռներուարները կարող են տանել մինչ 100 միլիոն հեկտօլիտր։ Նոյն նպատակով առաջարկել են երկաթուղիների շարունակութիւնը Վլադիկաւկազից Պետրովսկ, որը Դաղստանի նաւահանգիստն է. 24 ժամ Բաքուից հեռու. Պետրովսկից կարելի էր այն ժամանակ երկաթուղի անցկացնել մինչ Բաքու և կամ ցիստերն-նաւերի երթևեկութիւն սարքել։ Անկասկած, ռուսաց կառավարութիւնը չի լապաղիլ միացնել Վլադիկաւկազը ծովի հետ, որովհետև այդ բանում ռազմագիտական շահ ունի՝ գեռ աւելի քան վաճառականական շահ։

Աւելցնենք որ նաւթային գործը մի նոր կեանք է տուել Բալթեան ծովի առեարին, ուր ղանաղան նաւահանգիստներ և մասնաւորապէս Լիբաւան, որոնք ջրանցքներով ուղղակի կապւած են Վոլգայի հետ, արտահանման մեծաքանակ առևտուր ունին Գերմանիայի, Բելգիայի և Ֆրանսիայի հետ։

V

Անշուշտ կը հարցնեն թէ ինչ պէտք է լինի մի գետի կազմութիւնը, որը այդքան հարուստ է ջրածուխներով, այդքան հարուստ ամեն տեսակ երեոյթներով, նաւթի խաւերով, հրաբխային ժայթքումներով, ցեխի և կրակի կրատէրներով, չը վառող գազերի աղբիւրներով, բայց և կատարելապէս անբերրի և զուրկ բուսականութիւնից։ Այլ և այլ դիտողականներ ուսումնասիրել են նաւթի գոյանալը գէօլոգիական այլ և այլ ժամանակ-

ներում, և չը նայած որ առաջարկված հիպոթէզները մեծագոյն մասով վիճելի են, բայց մենք հետաքրքրական ենք գտնում այստեղ նոցա առաջ բերել։

Ամենքը ընդունել են որ ամերիկական նաւթը հանդիպում է առաջին շերտում (terrains primaires), մինչդեռ Բաքուի նաւթը արալական-կասպեան կազմութեան երրորդ շերտերում (couches tertiaires)։ Բայց այստեղ սկսում է տարաձայնութիւնը. մէկերի ասելով՝ նաւթը գոյացել է բուսական նիւթերի լուծելուց հողի տակ, մինչդեռ միւսները նրան լատկացնում են կենդանական ծագումն։ Առաջինները հիմնւում են այն բանի վերայ, որ նաւթային խաւերը հարևան են քարածխային խաւերին և, բացի դորանից, քարածուխից ստանում են նոյնպիսի իւղեր որպէս նաւթից, այս զանազանութեամբ որ նոքա չեն լուծւում բենզինի մէջ։ Այսպիսով ուրեմն կարծեցին թէ նաւթը գոյացել է որպէս քարածուխը՝ փակ տեղում բոյսերի լուծելուց. գազային արտադրութիւնները և սրբազան կրակները հետևապէս պէտք է լինեն այդ կազմալուծելու հետևանքը, որովհետև դետնի տակ եղած բեղերուարներում ժողովված գազերը մնում են այնտեղ ահագին ճնշման տակ. գազերը դուրս գալով՝ վերականգնում է հաւասարակշռութիւնը գազերի ճնշման և մթնոլորդի ճնշման մէջ։ Նրբեմն հաւասարակշռութիւնը վերականգնում է աւելի բուռն կերպով՝ լայնի է թէ լաճախ ինչ սարսափելի ժայթքումներ են լինում հոր փորելիս, որոնք դուրս են մղում ամենածանր գործիքները և ծնունդ տալիս այն ժայթքող հորերին կամ չաղրաններին, որոնք թէ վտանգաւոր են և թէ անպտուղ։

«Հաւանական է, ասում է պ. Վինչել (Winchell), որ նաւթը երբեմն բարձրանում է գետնի երեսը նոյն տեսակ ուժի ազդեցութեամբ, ինչպէս արտեսեան ջրհորներն են. բայց պէտք է կարծել որ աւելի լաճախ այդ մղումը լառաջանում է գազերի ճնշումից։ Կարող է պատահել որ մի ստորերկրեայ խոռոչ (cavité) կամ ծակոտ քարաժայռերի մի կտոր, փակված լինելով անթափանցելի խտերի մէջ՝ պարունակում են քարածուխ իրանց ներքևի մասերում, մինչդեռ մնացածը լցված է գազային ջրածուխներով։ Այդ խոռոչները (դատարկութիւնները) կարող են զանազան ձևի և անորոշ մեծութեան լինել, և կամ բաղկացած լինել շատ խոռոչներից կամ հաղորդակցող ճեղքվածքներից. բայց միշտ էլ հեղուկի հետ կը լինեն գազեր, մեծ ճնշման տակ։ Այս դէպքում ճնշումը լառաջացած կը լինի օրգանական նիւթերի քիմիական կազմալուծութիւնից, բայց ոչ թէ աւելի բարձր խաւերում գտնւող հեղուկի ծանրութիւնից, ինչպէս այդ արտեսեան ջրհորների դէպքումն է լինում։ Եթէ, պատահմամբ, փորելու ժամանակ հասնում են խոռոչի վերին մասը, գազը սաստկաբար դուրս է գալիս մինչև որ նորա ճնշումը հաւասարվի մթնոլորդի ճնշմանը։ Այս դէպքում, նաւթը ստանալու համար՝ պէտք է դիմել ջրհանների օգնութեանը, որովհետև գազի ներգործութիւնը ոչ միայն չի բարձրացնում հեղուկը, այլ ընդհակա-

ռակը, մղում է նորան դէպի ներքև։ Երբ հոր փորելը թափանցում է խոռոչի ոչ այն մասը որ գաղ է պարունակում, ապ այնտեղ ուր իւղն է հաւաքւած, այն ժամանակ գազը, ներգործելով հեղուկի վերայ՝ սորան կը մղի դէպի հորը և տեղիք կը տայ ժայթքող աղբիւրի և շատրւանը կը տեսի մինչև որ հաւասարակշռութիւնը կը վերականգնի. բայց երբեմն գազի ուժը այնքան մեծ է, որ խոռոչը բոլորովին դատարկւում է։ Երբ հաւասարակշռութիւնը վերականգնում է աղբիւրի սպառւելուց առաջ, այն ժամանակ պէտք է լինում դիմել ջրհանների օգնութեան, ինչպէս վերը լիշած դէպքում։

«Մէջ ու մէջ խփող շաարւանների հորերը, որպէս երևում է, որոշ դէպքերում գործում են որպէս մէջ ու մէջ գործող (ընդհատւող) ջրի շաարւանները. սակայն մեծ մասամբ գազային ջրածուխներն են արտադրում նոցա։ Կարող է պատահել որ փորւածքը հասնում է մի ճեղքւածքի որ լիքն է սեղմւած գազով, անցնում է նորա միջով և վերջապէս հասնում մի խոռոչի որը նաւթ է պարունակում. նաւթը կը փախչի գէպի հորը, կը բարձրանայ մինչև ճեղքւածքի վերևի մասը ե թող կը տայ որ գազերը դուրս գան։ Երբ հեղուկի խաւը շատ հաստ չէ՝ գազը նորան կը բարձրացնի և դուրս կը մղի դէպի օդը՝ մաղւող անձրևի նման. երբ հեղուկի մասսան աւելի ծանր կը դառնայ՝ նա դուրս կը ժայթքի մի շատրւանով, որ մի քանի վայրկեան կը տևի և դորանից յետ կը լինի գազային արտավիժումն. յետոյ նաւթը նորից կը լցնի հորը մինչև որ նորից առաջւայ պէս դուրս ժայթքի և այսպէս շարունակ։ Նոյն երևոյթը կը լինի, եթէ գազային խոռոչը գտանւում լինի նաւթային խոռոչի տակ և մինչև անգամ եթէ երկու խոռոչներն էլ նոյն մակերևոյթի վերայ գտնւեն։

Մենք գիտաւորութիւն չունենք այստեղ առաջ բերել ժամանակիս քիմիկոսների թէորիաների մանրամասները նաւթի ծագման մասին. բայց այն կարծիքից յետոյ թէ նաւթը և քարածուխը միևնոյն ծագումից են, մենք կը լիշենք միայն կարծիքը այն բոլորի, որոնք քարածուխի և նաւթի հիմնական տարբերութիւնից եզրակացնում են նաև նոցա գոյանալու կատարեալ տարբեր պատճառներից լինելը։ Մի կողմում նոքա են, որոնք, որպէս Էնգլէր (Engler) Կարլսրուէից և Հոֆէր (Hoter) Լէօբէնից և դոցա հետ ամերիկական քիմիկոսների մեծամասնութիւնը, նաւթի մէջ տեսնում են մի հետևանք ծովային անասունների մնացորդների կազմալուծութեան։ Դորա ապացոյցը այն են համարում նոքա, որ նաւթը լինում է այն գետիններում, ուր ծովը յետ է քաշւել, բայց որոնց նա ծածկում էր մի ժամանակ. Բայց այդ նկատողութիւնը, որ միանգամայն ճիշտ է, հաստատում է քիչ փոփոխութեամբ նաև այն քիմիկոսների կարծիքը, որոնք նաւթին բուսական ծագումն են վերագրում. ծովային բոյսերը գոյացրել են ջրածուխները, մինչդեռ գետնի վերայ ծառերը և մեծատերև տունկերը արտադրել են քարածուխը։ Ինչիցն է այդ տարբերութիւնը. մինչ այժմ այդ

դեռ չեն մեկնել։ Պր. Բերթելօն (Berthelot), Aunales de physique et de chimie տարեգրի մէջ (1866. հատոր IX. երես 482) մեկնում է՝ ներգործական դեր տալով մետաղներին, որոնք ներս են մտել գետնի մէջ։ Նորա թէօրիան, որը հիմնուած է այն ներգործութեան վերայ, որ ունենում են յայտնի մետաղները քիմիական բաղադրութիւնների մէջ, հաւանութիւն չը գտաւ մասնագէտ երկրաբանների (գէօլոգ) կողմից. և պ. Կրիւ (Crew) մեծ տաքութեամբ նորա դէմ հակաճառեց։ Իրերի այժմեան վիճակում դժուար է գուշակել թէ թէօրիաներից որն է յաղթող լինելու։

Զուտ ֆիզիքական հիպոթէզները ընդհանրապէս աւելի քիչ են անորոշ. օրինակ, հեշտ է հաստատել Լուդւիգ Նոբէլի թէօրիան՝ նաւթային ռեզերւուարների այժմեան բազմութեան մասին. մի թէօրիա, որը հիմնուած է կովկասեան նաւթերի քիմիական բաղադրութեան տարբերութեան վերայ։ Եւ իրօք, եթէ մի ընդհանուր ստորերկրեայ ռեզերւուար գոյութիւն ունենար, այն ժամանակ բոլոր հորերից նաւթ կը դուրս գար. մինչդեռ իրողութիւնը հակառակն է ցոյց տալիս։ Պէտք է ուրեմն ենթադրել, որ նաւթի ստորերկրեայ ամբարները մեծ մասամբ իրարից անկախ են։ Անշուշտ կարող է լինել որ երկուսը իրար հետ հաղորդակցւում են որ և է անյայտ պատճառով, երբեմն գործածած դինամիտի ուժով. դորանով բացատրւում է թէ ինչու մի նոր հոր չքացնում է միւս հորը և կամ ինչու մի սպառուած հոր կարող է յանկարծ նորոգւել։ Այս ամենը բոլորովին պարզ է և ինչպէս երևում է՝ քիչ վիճելի է։

Թող ներւի մեզ հիպոթէզների մեգալիսի կուտակումը մի ուսումնասիրութեան վերջում, որը սկզբում կարծէք թէ կարող էր առանց նոցա եօլա գնալ։ Վաճառականութեան պատմութիւնը, առօրեայ շահագործութեան մանրամասները ունին անմիջական հետաքրքրութիւն. և այս աշխատութեան առաջին գլուխները ապացոյց տւին որ մենք անտարբեր չենք նոցա նկատմամբ. բայց առանց թէօրիայի՝ պրակտիկան շատ աւանդական է դառնում. արւեստը, առանց գիտութեան օգնութեան, դառնում է անշարժ, այսինքն յետադիմում է. և առանց բազմաթիւ փորձերի, առանց քիմիկոսների կամ ֆիզիկոսների սրամիտ փորձերի՝ Բալախանի նաւթը, որ առաջւայ դանդաղութեամբ կը փոխադրւէր և անշնորհք կերպով կը զտւէր՝ կը մնար Կովկասում անօգուտ, մինչդեռ ամբողջ Ռուսաստանում դեռ գործ կ՚ածէին Պենսիլւանիայի կերոսինը։

Մեր Կովկասեան ճանապարհորդութիւնից յետ՝ Բաքւի նաւթի շահագործութիւնը և արտահանութիւնը աւելացել են սպասածից վեր. բայց և այնպէս Թուրքեստանի և Մուղանի բոլոր աղբիւրները դեռ ևս մնացել են ձեռք չը տւած. վազելինի, բենզինի և անիլինային գոյներ գոյացնող այլ և այլ նիւթերի ֆաբրիկացիան դեռ ևս շատ բարձի թողի է արւած. եւրոպական ինժեներների թւի պակասութիւնից, որոնք դուրս եկած լինէին օրինակ ֆրանսիական մեծ դպրոցներից. նաւթի գործը դեռ չի իրակա-

նացրել բոլոր ցանկալի յառաջդիմութիւնները. Սուրամի տունէլը նոր է բացուած, և, որ գլխաւորն է, Մակ Կինլէյի բիլլը, որով Հիւսիսային Ամերիկայի Միացեալ Նահանգները փակւում են եւրոպական արդիւնքների համար, դեռ ևս իւր բոլոր պտուղները չի աւել։ Որովհետև, որպէս հաւանական է, եւրոպական պետութիւնները իրանք էլ հրաժարւեն Միացեալ-Նահանգների արդիւնքները ընդունել. Բաքւի նաւթի գործածութիւնը կը տասնապատկւի և դեռ աւելի։ Թէկուզ յետոյ Մակ-Կինլէյի բիլլը վերացնեն, բայց Կովկասեան արդիւնքը՝ իւր լուսատու ոյժով գերազանց լինելով, ունենալով աւելի մեծ ոյժ պատրոյգի մէջ բարձրանալու և նոյնքան մաքուր և աժան որքան ամերիկականը, մի անգամ որ ձեռք բերած կը լինի առաջին տեղը—այլ ևս իւր այդ տեղը երբէք չի կորցնիլ։ Ֆրանսիայի և Ռուսիայի հետ ունեցած բարեկամական յարաբերութիւնները կը նպաստեն երկու երկիրների առևտրական կապերի զարգացմանը. մի խօսքով՝ այս 1891 թւականին բոլոր հանգամանքները խօսում են յօգուտ մօտագայ և վերջնական յաղթանակի ռուսաց կերոսինի։ Բիրմանայի անգլիական նաւթի մրցումը—որքան էլ նա առատ լինի ինչպէս այդ պնդում են Լոնդոնում, մեզ չի կարող վրդովեցնել. բայց այժմեանից իսկ ամերիկական մրցումը մեզ չի սարսափեցնում։